

JASSZNYELV ÉS PURIZMUS

A NYELVHELYESSÉGI kérdések ma időszerűek. Nemcsak az Akadémia nyelvművelő folyóirata, a Magyarosan örvend meglepő népszerűségnek és olvasottságnak, hanem szakmai folyóiratok és napilapok sűrűn engedik át a mai kevés papírú világban is hasábjaitak nyelvtisztasággal foglalkozó megbeszéléseknek, sőt a rádió, ha saját gyakorlatában nem szegődött is a mozgalom gyakorlati hívei közé (sőt!), legalább időről-időre helyet ad egy-egy oly felolvasásnak, mely hibás nyelvi fordulatok javítását célozza. Valószínű, hogy e népszerűség előidőzésében részük van azoknak a végzettől terhes, nehéz időknél, melyeket a magyarság már esztendőik óta él, hiszen minél szorongatottabb a nemzet sorsa, annál inkább érzi mindenki szinte ösztönszerűleg, de sokszor tudatára is ébredve, hogy a nyelv a legfinomabb s egyszersmind a legerősebb kapocs, mely a szétágazó apró érdekekből szertezilált népet összefogja, egységbe szorítja és kifelé is tömörebbé, ellenállóbbá teszi. Valóban „erős várunk a nyelv“, melyben most is menedéket keresünk, építjük, tatarozzuk, hogy szilárdabb, viharállóbb legyen. Valahányszor a lét és nemlét határmezsgyéire került a magyarság, mindig föllángolt, ösztönösen vagy tudatosan, a nyelv féltő szeretete, erősítésének, izmosításának gondolja. A mohácsi vész után válik a nyelv irodalmi eszközzé s lesz egy egész nemzet szellemi életének hordozója, a herderi jóslat ideje táján pedig a veszélyre önmaga is ráébredt magyarság egy világszerte páratlanul álló mozgalommal, a nyelvújítással védi ki a fenyegető igék valóra válását, megmentve nyelvünket mind az elpóriasodástól mind az idegenszerűvé korcsosulástól. Érthető, hogy a magyar közönség ma újból minden idegrostjában érzi a nyelvi kérdések fontosságát. S ha nem feledkezünk meg e rejtett indítékokról, azt is megérthetjük, hogy általában a nyelv sorsa iránt való érdeklődés főleg a nyelv eredeti, magyaros szellemének és jellemeinek megőrzését és megszilárdítását áhítja, azaz tisztogatást, idegen elemek kiirtását, hogy a nyelv kemény ötvözetét semmi idegen salak ne gyöngítse. Élettel teljes, pezsgő mozgalom egyhangú nem lehet, természetes tehát, hogy ellenkező hangok is megszólaltak, nemcsak egy-egy tudákos laikus, de író és esztéta is akadt, aki szót emelt a túlzó purizmus ellen (persze gyakran az ellenkező végletbe esve), általában azonban közönségünk zöme a szellemében hagyományos, anyagában magyar, idegenszerűségtől mentes nyelvet tartja eszményének.

Sajnos azonban művelt közönségünk nyelvi öntudata fölötté hiányos. Idegen nyelveket és idegen nyelvtanokat sokszor igen tudatos alaposággal ismerünk, saját nyelvünket azonban csak ösztönszerűleg beszéljük, sőt írjuk, pedig ezt az anyanyelvi ösztönünket éppen idegen nyelvi tudásunk alaposan megingatta. E tudatos magyar nyelvismeret hiánya középiskolánk büne — (nem a tanárságé!) — A magyar középiskolában ugyanis, hol immár kézügyességi tantárgyak is helyet kapnak és a test kipallérozása oly hosszú órákon át folyik, a magyar nyelv heti 3—4 órában tengődik, de ezeken a gyér órákon a szegény tanárnak irodalmat, irodalomtörténetet, stilisztikát, retorikát, poétikát, esztétikai alapismereteket kell tanítania, a magyar nyelvtantól a magyar tanuló azonban gyakorlatilag már a III. osztályban elbúcsúzik, magyar nyelvtörténettel pedig úgyszólván sohasem találkozik. (Ez az oka egyebek közt annak is, hogy a délibabos nyerészkedők hada nálunk oly számos). Honnan merítsen hát a művelt magyar ember tudatos nyelvismeretet ilyen előzmények után? Fájó sóvárgással emlegetjük a franciák nagy nyelvi műveltségét, de ott nem heti 3—4 órát fordítanak a francia nyelvre ...

E magyarnyelvi tudás hiánya okozza, hogy érdeklődő és értelmes közönségünk elsősorban, sőt szinte kizárólag a mégis csak kevésbé veszélyes idegen szavak kiirtásában látja a magyar nyelv tisztaságának feltételét, és nem veszi észre, nem érzékeli az idegenszerű szerkezetek meghonosodásában rejlő jóval súlyosabb veszélyt, holott ez a nyelvet szellemében, eleven erejében támadja meg. Egy-egy fölösleges idegen szó csak egy többé-kevésbé halovány szeplő a nyelv testén, de az idegen szerkezetek olyanok, mint a vérben keringő bacillusok s ha elszaporodnak a nyelvben, korcsá torzítják formái nemes szépségét, sőt létét is fenyegethetik. Pedig ilyen idegenszerűségek tömegesen nyüzögnek a mai magyar köznyelvben, sőt az írott nyelvben is. Cs. Szabó László lényegében helyes megállapítása szerint „baj van az igekötővel, a tárgyas ragozással, a raggal, a névutóval, a határozott és határozatlan névelővel, az egyszám-többszámmal, a szókötéssel és szórenddel, az állító, tagadó és feltételes móddal“. Bizony baj van és sokszor igen mélyreható, meggyökeresedett baj. Vegyük például a *-nál₃ -nél* rag átvitt értelemben való használatát. Ez az idegenszerűség annyira elterjedt, hogy nemcsak a köznyelv, de újságírók, írók, sőt néha még nyelvészek sem tudnak szabadulni tőle. Lépten-nyomon találkozunk ilyen fordulatokkal: *már említettük e kérdés tárgyalásánál... (= -kor₁ -ban), a megbeszéléseknél (= közbeni során) kialakult vélemény i fordításnál (= -ban, -kor) gyakoriak a leiterjakabok, régi szövegek magyarázatánál (= -ban) nem szabad ... , az ügy elintézésénél (= -kor, -ben), figyelemmel voltam arra ... , a gyermek nevelésénél (= -ben) fontos. ..* Baj, hogy ilyesmi kicsúszik nemcsak mindnyájunk száján, de toliforgatóink tollából is, még sokkal nagyobb baj azonban, hogy az olvasók legnagyobb része észre sem veszi, hogy itt valami repedten kong. Vagy ugyan hányan ütköznek meg ezen a fordulaton: *úgy barátai, mint ellenségei...* (= *mind barátai₃ mind ellenségei* vagy *b. is, e. is*). Sajnos, ilyen jellegű példákat keresgélés nélkül lapokon át lehetne felsorolni.

Éppígy jórészt tompa már közönségünk hallása az idegen nyelvből szó szerint fordított tükörszavak és tükörkifejezések érzékelésére. Ilyenek, mint *jól néz ki* (jól fest, jó színben van stb.), *őrzi az ágyat* (fekvő beteg), a már a nép nyelvébe is behatoló *felvág* (henceg, kérkedik), *babkává* (szemes kávé), *magas ár* (nagy ár, drága ár) stb. száz számra lepték el a nyelvet. És ezek könnyebben honosodnak meg, mint az idegen szavak. Főleg az idegen híryanag fordításával foglalatostkodó újságíró hiányos magyar nyelvtudásának következménye, hogy — nyelvművelés ide, nyelvművelés oda — új meg új ilyen idegenszerűségek napról napra szóródnak szét a lapok hasábjáról országszerte. Szerencse, hogy az ilyen újítások jó része nem él meg, sajnos, még így is kelletténél jóval több terjed el nyelvünkben.

Pedig ez is igen súlyos rákfene. Nyelv és gondolkodás ezer szállal fűződik egymáshoz, kölcsönösen formálja, irányítja egymást. A nemzet észjárását kibogozhatatlan módon visszatükrözi a nyelv kifejezőképessége, s ha a kijegecesedett fordulatok tömegükben elpusztulnak idegeneknek adva át helyüket, rajtuk keresztül gyökeresen megváltozhat maga a magyaros észjárás is.

A tollal bánóknak tehát elsősorban ezekkel a nyelv szellemét támadó idegenszerűségekkel kellene törődniük. Nem következik azonban ebből az, hogy az idegen szavaknak nyelvünket elborító árja veszélytelen. Zolnai Gyula finom megkülönböztetése szerint amazok nyelvünk szellemét veszélyeztetik, emezek — az idegen szavak — nyelvünk nemzeties jellegének ártnak igen nagy mértékben. Az idegen szavaknak azonban pártfogóik is akadnak és a nyelv tisztaságáért harcolók meg az idegen szó védelmezői között bizony nehezen áthidalható szakadék tátong. A puristák joggal vetik szemükre ellenfeleiknek, hogy nem tesznek különbséget idegen szó és régen meghonosodott, magyarrá lett jövevényszó között. A különbség pedig nagy: van-e művelt magyar ember, ki a *darát* és a *neemt* nem érzi magyarabb szónak a *griznél* meg a *filcnél*, holott amazok is idegen eredetűek, csak már a honfoglaló magyarsággal együtt jöttek, míg emezek újkeletű élősdiek. Nincsen olyan értelmes és tájékozott nyelvtisztogató, aki a jövevényszavakat ki akarná küszöbölni a magyar szókincsből, sőt a rövid múltú idegen szavak közül is csak azokat irtogatják, melyek fölöslegesek, mert jó magyar szavakkal (sokszor egy idegen szó a magyar szavak egész bokrával) helyettesíthetők. Az idegen szavak védelmezői azonban esztétikai okokra hivatkoznak: szerintük az idegen szó gazdagodást, nagyobb szóbőséget, több árnyalati lehetőséget jelent. Ami pedig az idegen szó és a jövevényszó közötti különbséget illeti, azzal vágnak vissza, hogy valamikor minden jövevényszó idegen volt, s ha akkor kiirtották volna, ma hiányoznék megannyi értékes szín a magyar nyelvől. Az esztétikai cél hangoztatása azonban sajátságos és nehezen érthető tévedésen alapszik. Hiszen bárki próbát tehet, vegyen elő egy fölösleges idegen szavaktól hemzsező mondatot, akár e szavakat védő esztétáink írásából, tegyen az idegenek helyébe megfelelő magyar fordulatokat és ki fog derülni rögtön, mennyivel előkelőbb hangzású, választékosabb, szebb a magyar elemekből álló mondat, mint az idegen szavakkal megtűzdelt. Az ellenpróba is ékesenszóló: nyúljunk a rendkívül gondosan író Kosztolányi cikkeinek bármely lapjához, helyettesítsünk bele néhány tucat közszájon forgó idegen szót s a gyönyörű fölépítésű magyar szöveg ékei nagy részét elvesztve laposra fog összeomlani. Persze, hogy az író használhat jellemzésül idegen szavakat, politikusát beszéltetheti rosszul használt latin szavakkal, akár egy hintáslegényt jasszkifejezésekkel, ezt meg is tette régóta minden író s ezt senki sem fogja kifogásolni.

Az kétségtelen, hogy a jövevényszavak valaha idegenszavak voltak, s ilyen idegenszavak minden időben kerültek be a nyelvbe. Most is kerülnek, és ezek között is vannak olyanok, melyek szükségesek, tehát megtarthatók, pl. *film*, *grammofon*, *rádió* stb. Nagyobb tömegben azonban csak akkor jöttek át, valahányszor a magyarság műveltséget cserélt: először a vándorlások korában, mikor gyalogos erdőlakó állapotát elhagyva magáévá tette a lovas, pusztai kultúrát, majd a honfoglalás után, mikor ez utóbbit a keresztény művelődés kedvéért elejtette. Az előbbinek sok török és iráni szó őrzi emlékét, az utóbbinak sok latin, szláv, német szó meghonosodása lett az eredménye. Új műveltség átvétele természetesen temérdek új fogalom átültetésével jár, s oly korokban, mikor különösebb nyelvi öntudat nem tehető fel, ez megannyi új szó átvételét is jelenti. Már a XVIII. század végén az új Európába való beilleszkedéskor, hála a nyelvújítás, egyes részleteiben talán botladozó, egészében azonban nagy-szerű és áldásos mozgalmának, az idegen szóözönt sikerrel szorítottuk vissza. Persze az is igaz, hogy a szellemi átalakulás ekkor már nem volt oly mélyreható, hiszen csak egy-két század kényszerű mulasztását kellett helyrehozni.

Az a vád pedig, hogy ha minden új fogalomra meglévő szókészletünkéből fejlesztenénk ki új szót, a nyelv túlságosan egyhangúvá válnék s rengeteg szava függne össze egymással, szintén erőtlen. Hiszen a magyar nyelv egyik legjellemzőbb és legbecesebb tulajdonsága a képszerűség, ha tehát a maganyújtotta természetes eszközöket kihasználatlanul hagyva idegen szavakkal tömjük tele, egy jellegzetes vonás halványul ki belőle. Attól pedig, hogy a képek túlzott halmozódása bántó zűrzavart idézne elő, nem kell félni, hiszen a szavak az élő nyelv vérkeringésébe kerülve új tartalommal telnek meg, egy idő múlva eredetük elhomályosodik, a képek a használatban elkopnak, azért is teremt a nyelv mindig újakat meg újakat, hogy érdekes színei ki ne fakuljanak. Vajon érzi-e valaki s főleg zavarónak érzi-e, hogy *érem*, *érkezik*, *érinti érdeklődik*, *értékes* stb. szavaink alapszava ugyanaz?

De ritkán jelent nyereséget a pótolható idegen szó azért is, mert meggyökeresedése igen sokszor ősi szavakat pusztít ki. A finn-ugor eredetű *ágy* ma már csak itt-ott tengődik a népnyelvben, ott is kipusztulófélben az idegen *sógomé* miatt, az ősi magyar *verőt* a *kalapács* Őlte meg, szemünk előtt pusztul a *hód* szó a *biber* meg a *nutria* miatt, mint a már említett *nemez* a kellemetlen *filc* miatt. Nem egy magyar ember zavarba jön, ha megkérdezik tőle, hogy mondják magyar szóval a *komplikált* vagy a *praktikust*. Ha tehát idegen szavak tömeges beözönlése nem is a legnagyobb veszedelem, amely a nyelvet fenyegeti, írónknak és közönségünknek igazuk van, ha legalább ezen a téren iparkodnak a nyelv eredeti színeit, jellegét óvni.

Az idegen szavakkal szemben megnyilvánuló s bizonyos határok között, mint láttuk, jogos ellenérzés határozott éles ellenszenvvé fokozódik, mihelyt a jassznyelvről van szó. A jassz szavak még sokkal inkább, mint a köznyelv jött-mentjei, a nyelvi romlottság jelképeiként élnek a köztudatban. A jassznyelv voltaképpen a bűnözők társadalmának titkosságra célzó különleges szóanyaga, ma már azonban e tolvajnyelvi szóanyag egy része behatolt a nagyváros legalsóbb néposztályainak mindennapi nyelvébe s így nehéz megállapítani, mi az utóbbiban az eredetileg jassznyelvi szó. A köznyelvben azonban általában jassznyelvnek nevezik a budapesti népnyelvnek különleges, a köznyelvtől eltérő szóanyagát, bár e városi kifejezések egy része nem a bűnözők nyelvéből fakadt. A tolvajnyelv ilyenmódon való felszívódását tapasztaljuk minden nagyváros nyelvében, sőt nyugaton, Londonban, Párizsban még nagyobb mértékben, mint nálunk, a budapesti népnyelv ugyanis még távolról sem olvasztotta magába az egész tolvajnyelvi szókincset.

Ennek a jassznyelvnek, pontosabb megjelöléssel, ennek a részben jassznyelvi származású, budapesti népnyelvi szókincsnek, mely a köztudatban a nyelvrontás jelképe, szintén akadnak védelmezői. Ezek új színeket, új hangokat várnak e szavaktól s tágra akarják előttük nyitni az irodalom kapuit. Hivatkoznak külföldi, főként francia példákra: lám a párizsi argot-t jelentős írók sem restelik.

A szavak a nyelv különféle rétegződéseiben, tömörüléseiben át szakadatlan áramlásban vannak. A csoportnyelvek (ilyen a jassznyelv is) szavai szétömlenek a környező szélesebb nyelvi rétegbe (pl. a jassznyelv szavai a nagyvárosi népnyelvbe), a különféle nyelvszintek: irodalmi nyelv, a választékos társalgás nyelve, a pongyolább köznyelv, a pajtáskodóan laza és tréfás nyelváltozat és végül a magában is rétegzett népnyelv észrevehetetlen átmenetekben egymásba fonódó szálai mentén szivárog egyrészt lefelé a felsőbb rétegek szókincse, és emelkedik, olykor legalulról, a csatornákból meg az iszaptól, esetleg a legmagasabb rétegbe a szó.

A francia *dupe* eredetileg szintén tolvajnyelvi szó volt, a mai magyar argot *pali*, *vurcni* szavának egyenértékese; a XVII., XVIII. században már a legjobb társaságok és az irodalom sűrűn használt szava, ma pedig csak irodalmi, sőt régies ízű szó, melynek a beszélt nyelvben való használata szinte a komikus finomkodás látszatát keltené. Ez az alsóbb nyelv-szintről fölfelé húzódó áramlás nálunk is megvan, sőt a fölemelkedő népnyelvi szavak között jassznyelvi eredetű is akad, de nálunk a tolvajnyelv fiatalabb volta miatt az irodalmi nyelvig alig jutott egy-kettő — szinte irodalmivá vált pl. a *dupe*-pel egy jelentésű *balek*, — a társalgó nyelv alacsonyabb szintjeiben azonban már nem egy akad.

A francia argot-t valóban írók is használják, Hugo, Sue, Barbusse, Carco és sok mások gyakran fordulnak az argot-hoz, ha olyan embereket beszélgetnek, kik természetesen használják ezt a nyelvformát. Barbusse Feu jének szinte minden párbeszéde — a könyv legnagyobb része — argot-ban van írva és franciául kifogástalanul tudó emberrel is megeshetik, hogy annyira nem érti, mintha kínaiul volna. Sőt minthogy az argot igen gyorsan változik, a mai argot-t jól értő ember esetleg már botladozik az 1914—18-as világháború katonáinak beszédén, Hugo és Sue argot-ja pedig egészen ódon zamatú. Richepin argot-költeményei szintén környezet-idéző szándékúak. Villon jargon-ban írt versei azonban más jellegűek, hiszen a XV. század híres költője maga is beletartozott abba a társadalomba, melynek a tolvajnyelv önvédelmi eszköze, az ő argotikus versei nem a remekművekbe beleszömörített, új izgalmakat áhítózó polgári olvasóknak, hanem mesterségbeli kartársainak szóltak. Ilyen jassznyelvi versek nálunk is akadnak, Berkes Kálmán közöl belőlük néhányat. A tolvaj élet ismertetése (1888) című könyvében, de persze ezeket nem Villon írta, s bizony nem igen tarthatnak számot arra, hogy az irodalom magának követelje őket.

A francia argot múltja tekintélyes, a XIII. századig nyúlik vissza, 8 e hosszú történeti hagyományok bepatinálták. Voltak ragyogó korszakai, a XVIII. század egy múltó divatja még az udvarban is elterjesztette. A mai francia ember bosszankodhatik rá, de szívében magáénak érzi, s ha küzdöttek és küzdenek is ellene a francia puristák, e küzdelemből hiányzik az a keserű vonás, mely az idegen szellem hódítása ellen való harcot jellemzi. Nálunk viszont a jassznyelvet idegennek tudják és érzik, s ezért látják a jassz szavak lassú terjedésében a nyelvromlás legmegdőbentőbb példáját.

Pedig, legalább eredetét tekintve, a mi jassznyelvünk egyáltalában nem idegen, de mégcsak nem is városi. Titkos nyelvnek, a simándi vak koldusok nyelvének létéről már 1536-ban megemlékezik Oláh Miklós, azonban e nyelvről mit sem tudunk, lehet, hogy a mai jassznyelvhez semmi köze. A mai tolvajnyelvnek első kétségtelen emléke a Hajdúkerületben 1782-ben följegyzett kis szójegyzék, majd ezt követve a XIX. század elején Egerben összeírt néhány tucatnyi szó. Ezek a szójegyzékek kétségtelenül magyar tolvajnyelvre, mégpedig vidéki magyar tolvajnyelvre vallanak. Persze idegen szavak akadnak bennük, mint a cigány *ruhi* ‚csapás⁴, a német *kajzer* ‚zsiványok kisbírája⁴, a szláv *komnyik* ‚orgazda⁴, a latin *posterium* ‚tömlöc⁴, a héber *czoff* ‚egy forintos⁴, stb., ez azonban természetes, hiszen mindig minden argot rendkívül kedvelte az idegen szavakat, melyeket a környezet nem értett s melyben így készen kapta a titkos, beavatatlanok számára rejtélyes kifejezéseket. A szavak zöme azonban félreismerhetetlenül magyar, mint *fejes* ‚tiszt⁴, *kígyó* ‚tűsző⁴, *olvasó* ‚bilincs⁴, *kút* ‚zseb⁴, *gyertyázz* ‚vigyázz⁴, *perge* ‚kocsi⁴, *kaparó* ‚tyúk⁴, *kutya* ‚hajdú⁴, *kapkodás* ‚szürdölmány⁴ és sok más. A tájnyelv felé sokszor nem is lehet megvonni e szókészlet pontos határvonalait. Az egri szójegyzék a *zshivány* szót még tolvajnyelvinek érzi, a hajdúföldi uyané szót a tolvajnyelvi kifejezések magyarázatára használja, össze-

állítója számára tehát ez már köznyelvi kifejezés. Az egri följegyzés a *kofa* ‚kenyérsütő‘ szót szintén besorozza a *nyalavi nyelv* (akkor ez a jassz nyelv neve) szavai közé, holott a Debreceni Grammatica ezt már a latin *caupa*-ból származtatja, tehát nem a XVI. századból ismeretes ‚vénasszony, banya‘ jelentést tulajdonítja neki, hanem közeledik mai jelentése felé. A *lábravaló* ‚nadrág‘ szerepel mind a két jegyzékben, holott írott adatok vannak már rá a XVII. századból, egyáltalában nem tolvajnyelvi forrásból.

Ez a XVIII. századi magyar tolvajnyelv kétségtelenül a mainak őse, hiszen szavainak több mint egy harmada megvan a mai jassz nyelvben, ami, tekintve az argot-k gyors módosulását, igen jelentékeny hányad és kétségtelenné teszi a fejlődés folytonosságát.

Ámde azoknak, akik a jassz nyelvben a magyar lelkiségtől teljesen idegen, élődi nyüzsgést látnak, szintén van némi igazságuk. Fejlődése során e szókincs letért a megkezdett útról. A XIX. század folyamán a bűnözők társadalmának zöme az útszéli csárdákból, vidéki vásárok sokadalmából a mindinkább városiassá fejlődő Pest lebujaiba húzódik. Pest azonban túlnyomóan, alsóbb társadalmában szinte kizárólag német még e század első felében, s saját tolvajnépe a német rotwelsch-et használja titkos nyelvvül. A két szóképzlet: a szerény magyar és a változatos — nagyrészt jiddisch — eredetű, gazdag német összevegyül. A német tengerben a magyar elemek jelentéktelen százalékká zsugorodnak, a héber, jiddisch, német szavak árjában csak itt-ott bukkan föl egy-egy magyar maradvány.

A kiegyezés után azonban a főváros magyarosodása újult erővel indul meg. A tolvajnyelven ez eleinte nem nagyon látszik meg, a 80-as évek végén még e nyelv messze túlnyomó zömében a rotwelsch, de azért lassan itt is megindul a magyarabbá válás. A vezető osztályok megmagyarosodása után a falusiak városba özönlése az alsóbb néprétegekben is a magyar nyelvet teszi uralkodóvá, s azok az elemek, melyeknek mindennapi eszközüik és védelmük a tolvajnyelv, mind nagyobb számban lesznek magyar anyanyelvűek. A 90-es években a jassz nyelv magyarosodása már érezhető, majd állandóan gyorsuló lendülettel folyik mind máig, amint szépen meg lehet állapítani egymást követő tolvajnyelvi szótáraink egybevetésével. Persze idegen elem még mindig nagyon sok van s sok is fog maradni, hiszen ez, említettük, minden argot jellegzetes vonása. Főleg sok a német, héber-jiddisch és cigány szó, de a magyar elemek arányszáma állandóan nő.

Mialatt ez a magyarosodási folyamat megindul és folyik, a tolvajnyelvi szókincs kezd szétáradni, mint említettük, a nagyváros alsóbb rétegeinek nyelvébe. Egyelőre, szerencsére, éppen a legdurvább idegen elemeknek egy része — a tolvajlasi stb. műszavak — még csak kis mértékben vesznek részt ebben a szétszivárgásban, de azért sok rút idegen jövevény is átjutott már. Ugyanakkor azonban a távoli vidékről Pestre áramló falusi nép nagy számban hoz föl és terjeszt oly szókincs-elemeket, melyek a köznyelvben ismeretlenek és melyek az alsóbb nyelvszinten élve itt Pesten a tolvajnyelvi szavakkal azonos megítélésben szoktak nem egyszer részesülni. Ugyan ki gondolná, hogy az egykor annyira ostorozott, ma már köznyelvvivé vált *becsap*, továbbá a közismert *dumál*, *gürcöl*, *kibabrál vele*, a *mátós*, *reszeg*?, a *dilis*, *dilinós*, *bolond*?, a *lóg*, *lézeng*?, a *nyehó*, *cipész*?, a *dagadt* ‚kövér‘ és sok más hasonló a vidéki magyar népnyelvből került a fővárosi népnyelvbe. Ma már sokszor a kutató is nehezen tudja eldönteni, mi ez utóbbiban a valóban tolvajnyelvi eredetű szó s mi a népi magyar származású. Még nagyobb számban népi eredetűek azonban azok a sokszor durván kedélyes, nyersen csípős, de színesen eleven pesti kifejezések,

melyeket a tolvajnyelvi szótárak a jassznyelv szavai közé szoktak sorolni, s melyekre, azt hiszem, főleg céloznak a jassz szavak védői, amikor új színeket várnak e száműzött elemek befogadásától. Ezek lehetnek maguk is falusi népi kifejezések, mint *koszvakaró* ‚borbély‘, *kéményszámoló* ‚silány tolvaj‘ (olyanféle, mint a már köznyelvvivé vált *kapcabetyár*), *csomótaszító* ‚asztalos‘, *dögöribőgő* ‚kántor‘, vagy legalább ugyanazon népies szemléleten alapszanak, mint a falu nem egy kifejezése, pl. *emeletes zсарu* ‚lovasrendőr‘ (vö. *emeletes veréb* ‚gólya‘), *lógépész* ‚csaló kupec‘, *plésuszter* ‚bádogos‘ és sok más. Ilyen szavak fölfelé hatolása ellen a puristáknak nagyobb kifogása nem lehet, ha megfelelő helyen, óvatos ízléssel és mértékkel alkalmazva jelentkeznek, mert egyrészt valóban hoznak magukkal színt, másrészt használatuk úgylis csak szűk körre korlátozódhatik.

Terjednek azonban a városi népnyelvnek a jassznyelvből átvett idegen eredetű szavai is. A jiddisch-héber *haver* ‚pajtás‘, *meló* ‚munka‘, *szajré* ‚pénz, zsákmány‘, *pónem* ‚arc‘, *hirig* ‚verés‘, a cigány *ruha* ‚verés‘, *piál* ‚iszik‘, *kajál* ‚eszik‘, a német *fatig* ‚ereje vagy pénze végére jutott‘ és sok más hasonló már fölszivárgóban vannak a köznyelv felé. Jöttük bizony semmiképpen sem kívánatos, színt és ízt sem hoznak, számuk azonban csekély ahhoz, hogy lényeges veszedelmet jelentsenek.

Előfordul, hogy a jassznyelv idegen tolvajnyelvből fordít tükörszavakat, mint *gyökér* ‚részédhető ember‘, *vas* ‚erős, kiváló‘, *káposztázni* ‚menni, szökní‘ (a bécsi argot *murzen*, *eisen*, *krauten* szavaiból) stb.; néhány leiterjakab is akad, pl. *vászónra zsugázni* ‚hamisan kártyázni‘ (*auf leim*). E szófordítások az előbbieknél is rútabb foltok, egyelőre azonban számuk nem aggasztóan nagy.

Akár a jassznyelv, akár a pesti jasszos népnyelv a maga magyar és idegen elemeivel egyaránt szinte kétségtelenül kínálkozik annak az írónak a tollára, aki azt a világot, környezetet akarja élénk állítani, amelyre e kifejezések jellemzők. Elszórt és félénk kísérletek történtek is e téren: már a múlt század 50-es éveiben fölbukkan Beöthy László egy novellájában ez a mondat: *mm czöldova s elprédlizett* ‚nem fizetett s megugrott‘, s századunkban szintén jelentkezik néhány írónál — főleg a tízes években — egy-egy ilyen szó vagy fordulat, néha mondatá is sikeredve, általában azonban ezek az elszigetelt példák össze sem hasonlíthatók az említett francia írók argot-használatával. Ennek, úgy véljük, több oka van. Elsősorban nálunk a jassznyelv egyrészt a maga egészében nem olvadt még bele az alacsony szintű városi nyelvbe, ez utóbbinak szókészlete pedig most kezd gyér erecskékben szivárogni a kisebb igényű köznyelvbe, írónk tehát nagyrészt nem is ismerik a pesti népnyelvet és még sokkal kevésbé a jassznyelvet. Amit pedig mégis ismernek belőle, azt alkalmasint méltatlannak, szennyeknek ítélik ahhoz, hogy irodalmi műben helyet foglaljon, olybá véve, akárcsak valami trágár szavakat. Azután aránylag kevés író van olyan (értem azokat, kiknek stílussteremtő tehetsége megengedheti az ilyen nyelvi újítás merészségét), akik regényeiket fővárosi népi, vagy éppen¹ jassznyelvi környezetbe helyezik.

Van azonban talán még egy oka ennek a tartózkodásnak. Ez a magyar jassznyelv viszonylagos szegénysége. A francia argot hatalmas gazdagságához viszonyítva mind a jassznyelv, mind a pesti népnyelv különleges szókincse a maga ezernél nem sokkal több szavával elég csekély. Egy francia író argotikus párbeszédei pl. csak igen hiányosan volnának lefordíthatók jassznyelvre, s a magyar középosztály ezt a keveset is alig értené meg. (Ebből is látszik, hogy a jassznyelv veszélye nem olyan nagy.)

Íróink magatartása tehát érthető. A jassznyelv, bárhogyan ítéljük is meg stiláris értékét, egyelőre legfeljebb kopog a köznyelv ajtaján, de

még nem lépett be. Mire ennek is megjön az ideje, reméljük, hogy idegen elemei még jobban háttérbe fognak szorulni és a színes népi szemlélet alkotta kifejezések valóban inkább gazdagodást, mint szennyet fognak jelenteni irodalmi és köznyelvünk számára. Mindenesetre a jassznyelv szókészlete, ahogy ma mutatkozik a helyzet, kisebb veszélyt jelent nyelvünk magyaros jellegére, mint a középosztály nyelvében nyüzsgő fölösleges idegen szavak tömege. Ezek viszont, minden kártékonyságuk ellenére kevésbé ártalmasak, mint a rendkívül elharapódzott idegenszerű szerkezetek. E betegség ellen az orvosság: megfelelő, mélyreható magyar nyelvi műveltség, ezt pedig csak középiskolai magyar tanításunk kellő kibővítésével és újjáalakításával érhetjük el. Rendkívül jó szolgálatot tenne egy képes magyarnyelvű szótár is, egy afféle magyar kis Larousse. Addig azonban a tantervjavítás csak nemzedékek múlva hozhatja meg igazi eredményét — egyenként kell irtogatni, nagy óvatossággal és minden káros túlzás kerülésével, a hibás, magyartalan fordulatokat. Ez annál is megvalósíthatóbb, minthogy ezen a ponton találkoznak a nyelvtisztogatók és az idegen szavak kedvelői.

BÁRCZI GÉZA